

שנים שדנו ודיין שטעה

א. שנים שדנו

1. ה: , 'גופא אמר שמואל... פשרה צריכה קנין'.
2. מי הם 'דברי הכל'? רש"י ב: ד"ה דברי הכל; ה. תד"ה ואם, עד 'לד"ה' [שלוש שורות מלמעלה].
3. בית דין חצוף – רש"י ג. ד"ה ביץ דין חצוף; ר"ן ה: ד"ה ואם איתא

ב. דיין שטעה

1. ו. אמר ליה רב ספרא... בשיקול הדעת'.
2. מהי הפרשנות של הסוגייה לפיצול במשנה בבכורות – 'מה שעשה עשוי ומשלם מביתו'?
3. סנהדרין לב. המשנה "דיני ממונות מחזירין... ואין מחזירין לחובה".
4. סנהדרין לג. "ורמינהו... השתא נמי לא כלום עבדת'.
5. רא"ש סנהדרין ד: ו.
6. רמב"ם פירוש המשנה בכורות ד: ד עד 'ראוי לכל הדברים'; סנהדרין ו: א-ד

ואם איתא ליהוי כשנים שדנו דיניהם דין.

וא"ת והא שמואל לא אמר אלא שאם דנו בדיעבד שדינן דין אבל לכתחלה מודה הוא שצריך ג' וכדתנן במתניתין דיני ממונות בג' וכיון שכן מ"ה יוסיפו דיינין דלכתחילה הוא.

5 וי"ל דס"ל למקשה דכיון דשלשה הן שנמנו לדין והאחד אומר אינו יודע הוי ליה בדיעבד שאחר שאינו יודע מה יש להם לעשות היה להם לגמור את הדין בשנים אם איתא לשמואל שדיניהם דין. ותירץ לו שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי כלומר שלא היו רוצים לדון בשנים אלא בג' באו לדון כדי שלא יהא ב"ד חצוף וא"כ סוף הדין כתחלתו שאם אמר האחד אינו יודע שיוסיפו הדיינין.

10 ומתוך השאלה והתשובה שהשיבו בגמרא נלמוד פיר' בר"ח ז"ל שהוא כפי' רש"י ז"ל שהוא **חצוף שעבר על תקנת חכמים** שתקנו שלשה ולפיכך היה סבור המקשה שכשיהיו ג' בתחלה שאין בהם משום חוצפה.

15 **ויש שפירש ב"ד חצוף מגולה** שמבינין בהן מי המזכין ומי המחייבין כששניהם מסכימים בחיוב או בפטור משא"כ בג' שכל אחד יכול לומר לא אני המחייב או המזכה. ואם כפירוש הזה לא היתה הקושיא כלום מא' אומר אינו יודע דהכא נמי הוי ל"י ב"ד חצוף.

רא"ש מסכת סנהדרין פרק ד סימן ו

ו **כתב בעל המאור ז"ל שמעתי משום חכם גדול מחכמי דורינו שלפנינו דהאידינא לית לן טועה בשקול הדעת**. שהרי כל ההלכות פסוקות בדינו או מן הש"ס או מן הגאונים שאחר הש"ס. הלכך לא משכחת האידינא טועה בשקול הדעת. אלא כל הטועה בדבר משנה הם טועים.

20 **ואני אין נראה לי דברים הללו אלא כל מי שאין טעותו מתבררת מן המשנה או מן הש"ס מפורש בלי ספק לאו טועה בדבר משנה הוא אלא בשקול הדעת** כעין ההיא עובדא דלעיל (דף כט ב) דהווי קרו ליה עכברא דשכיב אדינרי דאיפלגו ביה רבי ישמעאל ב"ר יוסי ורבי חייה אף כל כיוצא בו שאין לברר טעותו ממשנתנו ומהש"ס שלנו מפורש טועה בשקול הדעת הוא. ומה שפסקו הגאונים אחר סתימת הש"ס מדעת מכרעת ולא מהלכה ברורה ופסוקה מן הש"ס כסוגיין דעלמא הוי. ומאן דטעי ביה טעי בשקול הדעת ולא בדבר משנה.

30 **והראב"ד כתב על דברי בעל המאור דאמת אמר החכם שאם טעה בפיסקי הגאונים שלא שמע דבריהם ואילו שמע היה חוזר בו באמת ובברור זהו טועה בדבר משנה**. וקרוב אני לומר שאפילו אם היה חולק על פסק הגאון מטעם שנראה לו לפי דעתו שלא כדעת הגאון ולא כפירושו גם זה **טועה בדבר משנה**. שאין לנו עתה לחלוק על דברי גאון מראיית דעתנו לפרש הענין בדרך אחר כדי שישתנה הדין מדברי הגאון אם לא בקושיא מפורסמת. וזהו דבר שאין נמצא עכ"ל.

35 **ואני אומר ודאי כל מי שטעה בפיסקי הגאונים ז"ל שלא שמע דבריהם וכשנאמר לו פסק הגאונים ישרו בעיניו טועה בדבר משנה הוא**. ולא מבעיא טועה בפיסקי הגאונים אלא אפילו חכמים שבכל דור ודור שאחריהם לאו קטלי קני באגמא הן ואם פסק הדין שלא כדבריהם וכששמע דבריהם ישרו בעיניו והודה שטעה טועה בדבר משנה הוא וחוזר. אבל אם לא ישרו בעיניו **דבריהם ומביא ראיות לדבריו המקובלים לאנשי דורו**. יפתח בדורו כשמואל בדורו. אין לך אלא שופט אשר יהיה בימים ההם ויכול לסתור דבריהם כי כל הדברים שאינם מבוארים בש"ס שסדר רב אשי ורבינא אדם יכול לסתור ולבנות אפילו לחלוק על דברי הגאונים והיינו דא"ל רב הונא לרב ששת אפילו בדידך ודידי וא"ל אטו קטלי קני באגמא אן כלומר אם חדשנו דבר מדעתנו שלא נמצא לא במשנה ולא בגמרא ודין שלא ידע דברינו ופסק בענין אחר וכששמע הדברים ישרו בעיניו

40 כטועה בדבר משנה הוי וחוזר. אבל הדיין ההוא פשיטא שיש לחלוק על דבריהם דאמוראים האחרונים פעמים חולקין על הראשונים ואדרבה אנו תופסין דברי האחרונים עיקר כיון שידעו סברת הראשונים וסברתם והכריעו בין אלו הסברות ועמדו על עיקרו של דבר וכיוצא בזה מצינו אין למדין הלכה מפי הש"ס אלא מדברי האמוראים אנו למדין פסקי הלכות. אף על פי שהתנאים היו גדולים יותר מהאמוראים. והיכא שנחלקו שני גדולים בפסק הלכה לא יאמר הדיין אפסוק כמי שארצה ואם עשה כן זהו דין שקר. אבל אם חכם גדול הוא גמיר וסביר ויודע להכריע כדברי 45 האחד בראיות ברורות ונכוחות הרשות בידו. ואפילו אם פסק חכם אחר בענין אחר יכול החכם לסתור דבריו בראיות ולחלוק עליו כאשר כתבתי למעלה כ"ש אם יש לו סיוע מאחד מן החולקין. ואם לאו בר הכי הוא לא יוציא ממון מספק כדאמר בפ' חזקת הבתים (דף לב ב) הלכתא (כרבא) +כרבה+ בארעא והלכתא כרב יוסף בזווי היכא דקיימא ארעא תיקום והיכא דקיימי זווי לוקמו אלמא כל ספיקא דדינא אין מוציאין מיד מוחזק. ואם לא ידע הפוסק במחלוקת הגאונים ואח"כ 50 נודע לו והוא לאו בר הכי הוא שיוכל להכריע או שאין יודע להכריע אם נראין דברי האחד לרוב החכמים ואיהו עבד כאידך היינו טעה בשקול הדעת. ואם אי אפשר לעמוד על הדבר אין כאן טעות אלא מה שפסק פסק :

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת בכורות פרק ד משנה ד

55 [ד] תחלה אבאר כי טעותו של מורה תהיה באחד משני דברים, או במקובל הכתוב והוא כגון ששכח אותו הלשון או שלא למדו וזה נקרא טועה בדבר משנה. והשני שיטעה בדבר התלוי בסברא והוא כגון שהיה הדבר אפשרי שהוא כמו שאמר אלא שהמעשה בהפכו, וזה נקרא טעה בשקול הדעת. **וזה היה לפני חבור התלמוד, אבל בזמנינו זה נתמעטה אפשרות היות דבר זה, כי אותו שהורה בדבר, אם נמצא במה שנתחבר בתלמוד הפכו הרי הוא טועה בדבר משנה, ואם לא נמצא הפכו והיה שקול דעתו בו מסתבר לפי המדות התורניים ואף על פי שיש פנים היפך הוראתו הרי אי אפשר לקבוע עליו שטעה כיון ששקול דעתו אפשרי.**

והכלל הנכון שכל טועה בדבר משנה חוזר הדין ואינו חייב לשלם כלל, יהיה המורה מי שיהיה, ואף על פי שאין באותו דבר מה להציל כגון הוראת ר' טרפון בפרה זו שהיא טרפה והאכילה לכלבים בהוראתו הרי זה פטור מלשלם, לפי שהוא טעה בדבר משנה, כיון שלא היה יודע שזו אינה מכלל הטרפות כלומר שנחתך משהו מן הרחם שלה, ואף על פי שלא היה מומחה, והוא אמרם חדא ועוד קאמר ליה, חדא דטעה בדבר משנה את, ועוד אי נמי בשקול הדעת טעית מומחה לבית דין אתה. ודע שאם היה המורה טועה בשקול הדעת **ולא נשא ונתן ביד ולא אבד אתו הדבר עד כדי שאי אפשר להחזירו** אינו חייב לשלם אלא חוזר הדין. ואם נשא ונתן ביד או הורה בדבר שיאבד ואבד כגון שטמא דבר או אסרו והופעל הדבר והפסיד בעל הרכוש את רכושו, הרי בכך יש חלוק בין הדיינים, אם היה הדיין מומחה ונוטל רשות ואף על פי שלא הסכימו לו בעלי הדין או לא שאלו השואל מרצונו, או שהיה מומחה ואינו נוטל רשות אבל הסכימו לו בעלי הדין או השואל, הרי זה אינו חייב לשלם, אלא נאמר מה שעשה עשוי אם כבר אבד הדבר, או יחזור הדין בדבר שאפשר שיחזור. ואם היה מומחה ואינו נוטל רשות ולא הסכימו לו בעלי הדין, או שאינו מומחה אבל הסכימו לו בעלי הדין בכך שאמרו לו דון לנו דין תורה, אלא שטעה כפי שאמרנו, הרי שני דיינים אלה הם שאנו אומרים בהם מה שעשה עשוי וישלם מביתו. אבל שאינו מומחה ולא הסכימו לו בעלי הדין הרי זה אנס ואין מה לדבר בו, אלא דיניו אינם דין כלל, ודינו בדבר שנשא ונתן ביד כדין האנס, וכן באבוד דבר ואסורו שלא כדין הוא אנס וחייב בכל. ולא נשאר בחלוקים אלא שאינו מומחה ונטל רשות, אין מקום לאפשרות זו, כי לא יתן בית דין רשות לשאינו מומחה, ואם עשה כן

- 80 אינו מועיל כלל, אלא אותו הבית דין חוטא נוטע אשרה ומקים מצבה בישראל כמו שנתבאר בגמר סנהדרין וכבר נתבאר בחגיגה דבני מערבא כי אפילו נתמנה לדבר אחד אין הדבר מותר עד שיהא חכם בכל דיני התורה, אמרו אף על גב דאתאמר ממנין זקנים לדברים יחידים והוא שיהא ראוי לכל הדברים.
- 85 ונשאר לנו לבאר מי הוא אשר יתן רשות ולמי ראוי שיתן רשות ותועיל לו. ואומר כי הנותן רשות הוא ראש גלות העומד בבבל, ואין מתנאיו שיהא חכם. וראש ישיבה העומד בארץ ישראל, ומתנאיו שיהא מובהק מאד בחכמת התורה עד שלא ימצא שלם יותר ממנו בכלל בארץ ישראל בזמן שהעמידוהו, הרי אם היה הדיין הזה נקיט רשות ישיבת ארץ ישראל הרי אותה הרשות מועילה לו בארץ ישראל בלבד, ולא תועיל לו בחוצה לארץ. ואם היה נקיט רשות גלות הרי היא מועילה לו בכל מקום, בארץ ישראל ובחוצה לארץ, לפי שמרות ראש גלות על כל ישראל כמרות המלך המושל בכת, וכך קראו ה' שבט. אמרו לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט. כלומר בעל כרחם ובכפייה, הלא תראה שאין אנו שמים לב לחכמתו אלא ליחוסו ושיהא מנויו בהסכמת אנשי מקומו בלבד, אבל ישיבת ארץ ישראל היא תורנית לפי שנאמר ומחוקק מבין רגליו. והאדם הנבחן ואחר כך ניתנה לו רשות בין מבבל או מארץ ישראל והוא אשר תועיל לו הרשות, הוא שיהיה מתלמידי חכמים דוקא מפורסם בדתיותו כמו שמתבאר בגמר הוריות, אם היתה לו ידיעה בכל התלמוד ויש לו בקיאות במסכתא מן המסכתות שכל זמן שנשאל שאלה מאותה המסכתא עונה עליה תשובה נכונה הרי זה ראוי להתמנות בעירו ונותנים לו רשות לכך, וכאשר הרשו לו יהיה נוטל רשות. ואם היה מובהק בחכמה עד כדי שיענה תשובה נכונה בכל זמן שנשאל בכל התלמוד הרי זה ראוי להתמנות ראש ישיבה. וענין ראש ישיבה, שיעשה ישיבה בכל מקום שיגור, וידון וילמד ויורה. ואם היה אשר נתן לו רשות שיהא ראש ישיבה הוא ראש גלות, הרי זה יורה וילמד בכל העולם, ואם היה הנותן לו את הרשות בישיבה בית דין של ארץ ישראל 100 הרי זה יורה וילמד בכל מקום בארץ ישראל, וידון דיני קנסות ואפילו בחוצה לארץ כמו שבארנו בתחלת סנהדרין. ולשון התלמוד אי זה הוא תלמיד חכמים כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר, למאי הלכתא, למנוייה, אי במסכתא באתריה, ואי בכוליה תלמודא בריש מתיבתא. ושמא יטעך בכל הענינים הללו שכללתי בדברי אלה אותם השמות המפורסמים בארץ ישראל ובבל שקוראין אנשים ראש ישיבה, ואחרים אב בית דין, ומבדילים בין ראש ישיבת גאון יעקב ובין ראש ישיבה של גולה, וכן כותבים לאנשים אשר לא ראו אותם ראש ישיבה או זולת זה מן השמות, לפי שהדברים הללו פטומי שמא בעלמא והרי הן כדרך הכנוין והחניכה, וכבר ראיתי בארץ ישראל אנשים נקראים חברים, ובמקומות אחרים מי שנקרא ראש ישיבה, ואפילו בר בי רב דחד יומא ליתיה. ואנחנו לא דברנו בשמות אלא בענינים, וכבר בארתי לך כי הממונה באופן עניני הוא אשר נבחן ונתנה לו רשות לפי ערך ידיעותיו. ואחזור לענין ההלכה. אמרו הרי זה יקבר וישלם מביתו, לפי שאינו מומחה וזה אשר שאלו כבר הסכים להוראתו, והדבר שהורה בו כבר אבד ואי אפשר להחזירו, הרי דינו שישלם כמו שבארנו, אלא שאמרו משלם רביע לדקה ומחצה לגסה, ונתנו טעם לכך לפי שהפסיד לו בדקה שעור מועט ישלם רבע מה ששואה, ולפי שהפסידו בגסה שעור מרובה ישלם חצי מה ששואה. ואין אנו מחייבים אותו לשלם כל מה שהפסידו על דרך התקנה כדי שלא יגדלו בני אדם בהמה דקה בארץ ישראל, לפי שזה מתועב כפי שידעת מפני הגזל, לפיכך הקילו בחיוב אותו שהורה בשחיטתו, להחמיר על בעל הבהמה מפני שגדל בהמה בארץ ישראל. 115

רמב"ם סנהדרין והעונשין המסורין להם ו'א'

(א) כל דיין שדן דיני ממונות וטעה, **אם טעה בדברים הגלויין הידועים, כגון דינין המפורשין במשנה או בתלמוד, חוזר הדין, ומחזירין הדבר כשהיה מקודם, ודינין בו כהלכה :**

ואם אי אפשר להחזיר, כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדין למדינת הים, או שהיה אלם, או שטימא דבר הטהור, או שהורה בכשירה שהיא טריפה והאכילה לכלבים, וכיוצא בזה, הרי זה פטור מלשלם. אף על פי שגרם להזיק, לא נתכוון להזיק :

(ב) **טעה בשיקול הדעת, כגון דבר שהוא מחלוקת תנאין או אמוראין ולא נפסקה הלכה כאחד מהן בפירוש, ועשה כאחד מהן ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחד, אם היה זה הדיין מומחה ונוטל רשות מראש גלות, או שלא היה נוטל רשות מראש גלות אבל קיבלו אותו בעלי דינין עליהן, הואיל והוא מומחה, חוזר הדין, ואם אי אפשר להחזיר, פטור מלשלם :**

אחד הנוטל רשות מראש גלות, או הנוטל רשות מבית דין שבארץ ישראל בארץ ישראל, אבל לא בחוצה לארץ, כמו שביארנו :

(ג) היה הטועה מומחה בית דין, ולא נטל רשות, ולא קיבלו אותו בעלי דינין עליהן, או שלא היה מומחה אבל קיבלו אותו בעלי דינין עליהן לדון להם כדין, וטעה בשיקול הדעת, אם נשא ונתן ביד, מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ואם לא נשא ונתן ביד, יחזור הדין, ואם אי אפשר לחזור, ישלם מביתו :

(ד) אבל מי שאינו מומחה, ולא קיבלו אותו בעלי דינין, אף על פי שנטל רשות, הרי זה בכלל בעלי זרוע, ואינו בכלל הדיינין, לפיכך אין דיניו דין, בין טעה בין לא טעה, וכל אחד מבעלי דינין אם רצה חוזר ודן בפני בית דין :

ואם טעה ונשא ונתן ביד, חייב לשלם מביתו, וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן לו שלא כהלכה. ואם אין לו להחזיר, או שטימא, או שהאכיל דבר המותר לכלבים, ישלם, כדין כל גורם להזיק, שזה מתכוון להזיק הוא :